

Jurisprudential Principles of Islamic

Biannual journal of jurisprudential principles of Islamic law

Vol. ۱۰ • no. ۲ • autumn and winter ۱۴۰۰ • Issue ۲•

Research Article

An Examination of the Criminal liabilities of Carriers of Contagious Diseases due to Negligence from the Perspective of Imamiyah Jurisprudence with an Emphasis on the Corona Virus

Zaman Sandoghdar^۱, Reza Abbaspor^۲, Mohsen Razmi^۳

Received: ۱۴۰۰/۵/۲ Accepted: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸

Abstract

Sometimes the disease goes beyond the individual level and spreads. This epidemic may be irregular and sporadic from a time point of view, or in a small area like a city or village, and sometimes its spread extends beyond an epidemic, and sometimes the level of its spread becomes pandemic. Facing each of these cases requires different health arrangements and requires different legal rules and planning. Coping with the disease in the national arena requires a model consisting of coordinated, purposeful and legitimate actions. This model is formed in paradigmatic structures based on many philosophical, legal and ethical principles and is designed according to the social structure of each society. What is needed to design the model is the explanation of the basic rights and values that must be supported, and the other is the explanation of the goal and purpose in carrying out activities and programs and designing processes. All of

^۱ - PhD student, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran zamansandoghdar@gmail.com

^۲- Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran (Corresponding author) abbaspor@yahoo.com

^۳- Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. razmi.19@gmail.com

these are in an inherently variable state. Therefore, from the moral and legal point of view, the question is which human rights has been threatened and endangered by the disease with the characteristics of Covid-۱۹. Another thing is that according to the contagiousness and the outbreak that has occurred or is occurring, what set of justified behavior should be done in order to achieve the goals of control and health provision. According to the principles, for such a model, different goals may be considered for the patient and the disease, and accordingly, different behaviors can be envisioned to achieve these goals. Moral and legal norms will determine the limits of behavior. As a result, it may be effective to carry out a program or behavior in the face of the disease, but it is not legally and ethically justified. In addition, any behavior in such a confrontation should be possible in terms of people's facilities and lifestyle.

Keywords: Criminal liability, Imamiyah jurisprudence, Corona virus.

مقاله پژوهشی

بررسی مسئولیت کیفری ناقلین بیماری‌های مسری در اثر سهل انگاری از منظر فقه امامیه با تأکید بر ویروس کرونا

زمان صندوقدار^۴، رضا عباسپور^۵، سید محسن رزمی^۶

ارسال: ۱۴۰۱/۰۷/۲۶ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۳۰

چکیده

گاهی بیماری از میزان فردی بالاتر رفته و گسترش می‌یابد. این همه‌گیری ممکن است نامرتب و به دیدگاه زمانی نامنظم باشد (*Sporadic*) یا در گستره‌ی کم مثل یک شهر یا روستا (*Outbreak*) و گاه شیوع آن فراتر رفته منطقه یا کشوری را در بر می‌گیرد (*Epidemics*) و گاهی سطح شیوع آن جهانی می‌شود آنچه هریک از این موارد مستلزم تمهدیات متفاوت بهداشتی بوده و قواعد حقوقی و مواجهه برنامه‌ریزی متفاوتی را ایجاد می‌کند. مقابله با بیماری در عرصه‌ی ملی نیاز به الگویی تشکیل شده از اقدامات هماهنگ، هدفمند و مشروع است. این الگو در ساختارهای پارادایمی و مبتنی بر بسیاری از اصول فلسفی و حقوقی و اخلاقی شکل می‌گیرد و مناسب با ساختار اجتماعی هر جامعه طراحی می‌شود. آنچه برای طراحی الگو لازم است، تبیین حقوق و ارزش‌های پایه است که باید مورد حمایت قرار گیرد و دیگر تبیین غایت و هدف در انجام فعالیت‌ها و برنامه‌ها و طراحی فرایندهاست. همه اینها در یک وضعیت ذاتاً متغیر است؛ از همین رو به لحاظ اخلاقی و حقوقی پرسش مطرح این است که بیماری با خصوصیات کوید ۱۹ کدام حقوق انسانی را در معرض تهدید و خطر قرار داده است و دیگر اینکه با توجه به واگیردار بودن و شیوع واقع شده یا در حال

^۴- دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران zamansandoghdar68@gmail.com

^۵- استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول) abbaspour@yahoo.com

^۶- استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. razmi.109@gmail.com

وقوع، چه مجموعه رفتاری موجهی باید در قبال آن برای دستیابی به اهداف کنترل و تأمین سلامت صورت گیرد. طبق قاعده برای چنین الگویی اهداف گوناگونی نسبت به بیمار و بیماری ممکن است در نظر گرفته شود و بر همین اساس رفتارهای گوناگون نیز برای دستیابی به این اهداف متصور باشد. هنجارهای اخلاقی و حقوقی حدود رفتار را مشخص خواهد کرد. در نتیجه چه بسا در بد و امر اجرای برنامه یا رفتاری در مواجهه با

۵۰

بیماری مؤثر باشد، اما به لحاظ حقوقی و اخلاقی موجه نباشد.

واژگان کلیدی: حدود، سیاست جنایی بین الملل، کرامت انسانی، اجتهاد، عرف.

بانی فقی حقیقت اسلامی

بررسی مسؤولیت کفری ناقلين بیماری های مسری در آثر سهل انگاری از منظر فقه امامیه با تأکید بر ویروس کرونا

مقدمه

یکی از شاخه‌های بسیار مهم فقه و حقوق کیفری، جرائم بر ضد تمامیت جسمانی انسان است که بر اساس رکن روانی به سه نوع جرم عمدی، شبه عمدی و خطای محض تقسیم می‌گردد که مسئولیت ناشی از این جرائم به حسب نوع آن، متفاوت است. لازمه تحقق هریک از این جرائم، احراز اتساب آن به متهم است که تشخیص آن در برخی موارد، بهویژه در جرائمی که به تسبیب واقع می‌شوند، امری دشوار و تخصصی و حتی بسیار پیچیده است. آنگاه که کسی سنگی را بهسوی دیگری پرتاب می‌کند و سنگ به فرد مورد هدف اصابت می‌نماید، احراز اتساب صدمه حاصل از پرتاب این سنگ به پرتاب کننده روشن است، ولی در بسیاری از مصادیق جرائم بر ضد تمامیت جسمانی جایت بر نفس و کمتر از نفس، احراز رابطه اتساب بهوضوح و سادگی مثال سابق نیست. یکی از موارد دشوار احراز رابطه اتساب، جایی است که شخصی که به یک بیماری واگیردار و مسری مبتلا شده است، به جهتی مانند تماس با دیگری این بیماری یا ویروس را به او منتقل کرده و به او آسیب می‌زند. این آسیب گاه در سطح یک بیماری یا ویروس ساده بوده و مانند سرماخوردگی به راحتی قابل درمان است، ولی گاه بیماری سخت و شدید بوده و به دشواری و با هزینه بالا درمان می‌شود و گاهی نیز بیماری باعث نقص عضو یا منفعت می‌شود و گاهی مانند ویروس کرونا یا آنفولانزا باعث فوت می‌گردد. انتقال این بیماری یا ویروس، گاه فقط از طریق تماس بی‌واسطه و گاهی از طریق تماس غیرمستقیم است؛ مانند تماس داشتن فرد با هر چیزی که بیمار مبتلا به ویروس قبلًا با آن تماس داشته است. همچنین انتقال این بیماری می‌تواند از طریق هوا یا با انتقال فرآورده‌های خونی فرد مبتلا باشد.

در همه فروض پیش گفته، ممکن است شخص مبتلا از بیماری خود باخبر یا بی‌خبر باشد و نیز ممکن است کسی که بیماری به او منتقل شده، تدابیر ایمنی را رعایت کرده یا نکرده باشد. در نوشته حاضر سعی بر آن است با بررسی ابعاد فقهی و حقوقی گوناگون مسئله انتقال بیماری یا ویروس واگیر، صرفاً به بررسی مسئولیت‌های کیفری ناقلین بیماری‌های مسری در اثر سهل‌انگاری از منظر فقه امامیه با تأکید بر ویروس کرونا پرداخته شود.

بر پایه منابع و نظرات فقهی و حقوقی مسئولیت ناشی از انتقال بیماری یا ویروس خطرناک مانند کرونا یا ایدز به دیگری، بهمثابة ایراد صدمه به دیگری بوده و تحقق رابطه انتساب ممکن است و بر اساس معیار و تعریف جنایت عمدی، شبه عمدی و خطای محض در فروض مختلف مسئله، رفتار فرد ناقل می‌تواند جنایت عمدی، شبه عمدی یا خطای محض شناخته شود.

نقش عناصری چون علم ناقل از آسیب‌زا بودن بیماری یا ویروس، اطلاع وی از ابتلای خود به بیماری یا ویروس و امکان یا عدم امکان درمان، تأثیری در اصل رابطه انتساب ندارد و فقط در نوع مسئولیت تأثیر دارد. البته اقدام فردی که بیماری یا ویروس انتقال می‌یابد، با شرایطی می‌تواند این رابطه انتساب را قطع کند. اگرچه در مسئله مسئولیت ناشی از تعرض به تمامیت جسمانی افراد، سه مبنای عدم جواز عمل، تعدی یا تغیریط و انتساب در فقه امامیه وجود دارد، ولی قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی از مبنای سوم؛ یعنی رابطه انتساب پیروی کرده است و بر اساس نوع جنایت از عمد، شبه عمد و خطای محض فرد ناقل را مسئول می‌داند، ولی اثبات رابطه انتساب در مقام دادرسی در مسئله مسئولیت ناشی از ویروسی مانند، کرونا، امری بسیاری سخت و تقریباً نشدنی است.

شیوه بیماری کرونا در عصر حاضر به عنوان یک تهدید علیه سلامت جسمانی و بهداشتی افراد تلقی می‌شود. بیماری کرونا افزون بر بیماری خطرناک و کشنده بودنش، سلامت افراد را نیز نشانه رفته است. این بیماری همچنین نوعی بیماری واگیردار نیز محسوب می‌شود که قابل انتقال از فرد مبتلا به فرد سالم، در صورت رعایت نکردن قواعد و چهارچوب‌های بهداشت فردی است؛ بنابراین، به دلیل اهمیت سلامت مردم در یک جامعه، این را می‌طلبد که با پژوهش و بررسی قانونی، راهکارهایی را برای کاهش تلفات و میزان ابتلا به این بیماری یافت شود.

یکی از سؤالات مهم و مطرح در این خصوص، جلوگیری از افزایش تلفات انسانی و ابتلا به این بیماری توسط نظارت دقیق و برخورد صبح با ناقلين این بیماری است. با توجه به این که برای احراز مسئولیت کیفری ناقلين این بیماری باید رابطه آگاهی ناقلين از قواعد و قوانین بهداشتی اثبات شود؛ بنابراین، تحقیق حاضر در صدد آن است که با بررسی حقوق

شهروندی و مواد قانون مجازات اسلامی، ضمن این که به بیان مسئولیت کیفری ناقلان و منتشرکنندگان بیماری کرونا می‌پردازد، نیم‌نگاهی به رویکردهایی برای جلوگیری از گسترش این بیماری نموده و آن را مورد بررسی قرار دهد.

۱. بیماری واگیردار

بیماری ناشی از یک عامل عفونی خاص یا فراورده سمی آن که در تیجه انتقال مستقیم یا غیرمستقیم آن عامل یا فراورده‌های آن از طریق یک واسطه حیوانی یا گیاهی، ناقل و یا محیط غیرزنده از شخص یا حیوان آلدۀ را بیماری واگیردار می‌گویند.

۱-۱. انواع انتقال بیماری‌های واگیردار

انتقال مستقیم رسیدن بدون واسطه و ضرورت فوری عامل عفونی را به محل ورودش در بدن که ممکن است منجر به ایجاد عفونت در انسان و یا حیوان گردد انتقال مستقیم گویند. این روش انتقال شامل دست زدن، گاز گرفتن، بوسیدن، تماس جنسی، یا با پرتاب مستقیم قطرات کوچک به هنگام عطسه، سرفه، خروج آب دهان، خواندن و یا صحبت کردن (در فاصله یک متر یا کمتر) به ملتحمه چشم یا داخل بینی و دهان اتفاق افتاد (فولادبد و همکاران، ۱۳۹۱).

۱-۲. انتقال غیرمستقیم

مواد و یا اشیاء آلدۀ از قبیل اسباب بازی، دستمال، البسه آلدۀ، وسایل خواب، ظروف غذاخوری، وسایل جراحی، آب، غذا، فراورده‌های بیولوژیک شامل خون، سرم، پلاسما، بافت و اعضای پیوندی و یا هر ماده‌ای که وسیله رساندن و داخل کردن عامل عفونت به میزبان حساس از طریق محل ورود مناسب آن شود (فولادبد و همکاران، ۱۳۹۱).

۲. بیماری کرونا

بیماری کرونا نوعی بیماری واگیردار با قابلیت انتقال در بین افراد است. رکن اصلی این

بیماری، ویروس است که سازمان بهداشت جهانی از این ویروس به عنوان ۲۰۱۹-nCoV نامیده است که در آن n به معنای جدید و CoV به معنی ویروس تاجی است. به طورکلی، این ویروس نیز شیوه سندروم حاد تنفسی است که سارس نامیده می‌شود، اما به هیچ وجه یکسان نیستند (هونگ، ۲۰۲۰).

۱-۲. علائم اصلی بیماری کرونا

با توجه به نوع ویروس کرونا، علائم می‌تواند از نشانه‌های سرماخوردگی عادی تا تب، سرفه، تنگی نفس و مشکلات حاد تنفسی باشد. همچنین بیمار ممکن است سرفه‌های چندروزه، ظاهرآ بدون دلیل نیز داشته باشد. کروناویروس مرس، برخلاف سارس نه تنها دستگاه تنفس که ارگان‌های حیاتی دیگر بدن مثل کلیه و کبد را نیز درگیر می‌کند. در موارد حاد، مشکلات گوارشی نظیر اسهال، نارسایی حاد تنفسی، اختلالات انعقادی و نارسایی کلیه نیز گزارش شده که این مورد می‌تواند بیمار را به همودیالیز نیازمند کند. علائم کرونا ویروس جدید که منجر به بیماری کووید ۱۹ می‌شود، معمولاً چند روز پس از آلوده شدن فرد به ویروس شروع می‌شود، اما در بعضی افراد ممکن است این علائم، کمی دیرتر ظاهر شوند.

۲-۲. منشأ پیدایش کرونا ویروس

این نوع ویروس از بازار غذاهای دریایی و غذاهای عجیب و قریب مانند خوراک خفash و مار درش هر ووهان چین شروع شده است که دغدغه همه‌گیری جهانی را ایجاد نموده و در کمتر از یک ماه از شروع یش از ۱۰۰ کشته بر جای گذاشته است (اشرافی، ۱۳۹۸).

منشأ پیدایش کرونا ویروس در ایران در واپسین روز بهمن ۱۳۹۸، به دنبال فوت دو بیمار با عوارض تنفسی در بیمارستان کامکار عرب‌نیای قم، شایعاتی درباره مرگ این بیماران به علت کروناویروس شکل گرفت، اما دانشگاه علوم پزشکی قم با تکذیب شایعات مربوط به مبتلا بودن این دو بیمار فوت شده به کروناویروس، اعلام کرد تاکنون هیچ گونه شواهدی تشخیصی مبنی بر ابتلا به بیماری کرونا دیده نشده است (۷۴). متعاقباً، وزیر بهداشت،

درمان و آموزش پزشکی اظهار کرد دو بیمار که در تاریخ ۲۸ بهمن از ترشحات ریه آنها تست گرفته شده بود، در تاریخ ۳۰ بهمن نتیجه تست مثبت بود و این خبر بلا فاصله طی ۴۵ دقیقه اعلام عمومی شد.

دیدگاه قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران در زمینه بیماری کرونا: به گزارش خبرگزاری اقتصاد آنلاین و به نقل از مدیرکل پیشگیری های امنیتی و انتظامی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه: عدم رعایت توصیه های پیشگیری از شیوع ویروس کرونا به عنوان تهدید علیه بهداشت عمومی تلقی شده و قابل تعقیب کیفری است. وی از تحت تعقیب قرار گرفتن نقض کنندگان توصیه های پیشگیری از شیوع کرونا خبر داد و افزود: با توجه به امکان شیوع گسترده این ویروس در تجمعات انسانی، چنانچه برگزار کنندگان نمایشگاه ها، جشنواره های فروش و فروشگاه ها تدابیر لازم را برای پیشگیری از انتشار ویروس پیش بینی نکنند و به تذکرات وزارت بهداشت توجه نداشته باشند، با اعلام وزارت بهداشت یا دانشگاه های علوم پزشکی استان به اتهام تهدید علیه بهداشت عمومی و مطابق ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی مجازات می شوند که مطابق قانون مزبور اقدام علیه بهداشت عمومی تا یک سال حبس دارد. مدیرکل پیشگیری های امنیتی و انتظامی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه ادامه داد: افرادی که با علم و اطلاع از مبتلا بودن به کرونا اقدامات پیشگیرانه مثل قرنطینه یا مراجعت به مرکز درمانی را انجام ندهند و موجب انتشار ویروس و ابتلای دیگران شوند نیز ممکن است مشمول مجازات مقرر قرار گیرند.

۳. حقوق شهروندی

حقوق شهروندی را به طور کلی می توان به مجموعه ای از قوانین حاکم بر روابط اشخاص در یک جامعه شهری تعریف کرد. همین طور این حقوق از آنچاکه عناصرش به یکدیگر وابسته هستند، تجزیه ناپذیر بوده و غیر قابل انتقال است. نکته چشمگیر و اساسی این است که حقوق شهروندی به اشخاصی که تابعیت یک کشور داشته باشند، تعلق می یابد. همچنین باید گفت حقوق شهروندی افراد یک کشور، جدا از اصل و نژاد، رنگ، قومیت،

دین و طبقه‌شان تعلق می‌یابد و در کشور ما مسلمان بودن، شرط استفاده از حقوق شهروندی نیست. حقیقتاً این حقوق، زیبایی و آراستگی ملی به خود گرفته و به صفات و ویژگی‌های بیان‌شده هیچ‌گونه ارتباطی ندارند.

۱-۳. وظایف دولت ایران در قبال سلامت مردم بر اساس دیدگاه حقوق شهروندی

با بررسی‌های دقیق منشور حقوق شهروندی به این مهم دست پیدا می‌کنیم که دولت ایران موظف به فراهم کردن محیطی سالم برای زندگی بهتر شهروندان است. ماده اول این منشور به این مسئله تأکید دارد که شهروندان از حق حیات مستفیض هستند و این حق را جز در چارچوب قانون نمی‌توان از آن‌ها گرفت. ماده دوم این منشور اظهار می‌دارد: شهروندان از حق زندگی درخور و مستحق و اسباب آن نظری تغذیه مناسب، آب بهداشتی، بالا بردن سلامت، بهداشت محیط، درمان مستعد، دستیابی به دارو، اسباب و تجهیزات، خدمات و محصولات پزشکی، درمانی و بهداشتی مطابق با ضوابط دانش روز و استانداردهای ملی، وضعیت زیست‌محیطی سالم و مساعد به جهت ادامه زندگی برخوردارند. طبق تعاریف مذکور، دولت ایران موظف است با وضع قوانین و مقررات، باعث کاهش و جلوگیری از ابتلای شهروندانش به انواع بیماری‌ها شود.

۴. مفهوم مسئولیت کیفری

مسئولیت در معنا و مفهوم مقید بودن به انجام رساندن کاری آمده و در مفهوم مسئولیت، همواره نوعی پیمان و التزام وجود دارد. در حقوق کیفری، التزام به معنای قبول تبعات و پیامدهای رفتار مجرمانه است. پس می‌توان گفت مسئولیت کیفری عبارت است: قابلیت تحمل تبعات جزائی رفتار مجرمانه (فرهی، ۱۳۹۴).

۱-۴. شرایط تحقق مسئولیت کیفری

طبق ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی، مسئولیت کیفری در حدود، کیفر و تعزیرات تنها زمانی تحقق می‌یابد که شخص در هنگام ارتکاب جرم، انسانی عاقل، بالغ و غیرمقید باشد.

پس طبق این ماده برای تحقق مسئولیت کیفری سه رکن عقل، بلوغ و اختیار لازم است (فرهی، ۱۳۹۴).

۴-۲. مسئولیت کیفری از دیدگاه مبانی حقوقی

۱-۲-۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

طبق اصل ۴۰ قانون اساسی، هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.

اصل فوق، بهترین تعریف برای مسئولیت اشخاص بوده و به صراحت در خصوص مسئولیت کیفری اشخاصی اشاره دارد که حقوق دیگران را تضییع می‌کنند که این موضوع، نمونه واضحی است برای نشان دادن این موضوع که ناقلين کرونا نیز طبق این اصل از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران قابل پیگیری و محاکمه هستند.

۱۳۹۶. قانون مجازات اسلامی مصوب

طبق ماده ۲ قانون مجازات اسلامی، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود. پس با توجه به متن ماده فوق، ترک فعل نیز باعث وقوع جرم می‌شود؛ بنابراین، با بررسی و تشریح ماده ۲۹۵ از همین قانون، درمی‌یابیم هرگاه کسی فعلی که انجام آن را بر عهده گرفته یا وظیفه خاصی را که قانون بر عهده او گذاشته، ترک کند و به سبب آن جنایتی واقع شود، چنانچه توانایی انجام آن فعل را داشته باشد، جنایت حاصل به او مستند می‌شود و حسب مورد، فعل ارتکابی عمدی، شبه عمدی یا خطای محض است.

بر اساس تعریف فوق، ناقلين به بیماری کرونا در صورتی که از دستورات مقام قانون گذار مبنی بر رعایت چهارچوب‌های بهداشتی استکاف کنند و تخطی آنها باعث سرایت این بیماری به اشخاصی در جامعه شود، قابل محاکمه و پیگیری هستند.

۳-۲-۴. قانون مسئولیت مدنی

ماده یک قانون مسئولیت مدنی صراحتاً به نقض حقوق افراد اشاره کرده است. طبق

این ماده، هر کس بدون مجوز قانونی عمدأً یا درستیجه بیاحتیاطی، به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگر که بهموجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است. بر اساس این ماده، اگر شخص آلوده به این ویروس، بدون رعایت موازین بهداشتی در جامعه حضور پیدا کند و باعث انتقال این بیماری به افراد سالم در آن جامعه شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود خواهد بود.

فرضیه‌های تحقیق

طبق قواعد فقهی امامیه، افراد در برابر خسارت‌ها و ضررهای وارد بـر دیگران، مسئول هستند و به نظر می‌رسد طبق قواعد حقوقی و مواد قانونی، افزون بـر جبران در صورت عمد، مجازات می‌شود.

این طور به نظر می‌رسد که شخص ناقل بیماری در موارد انتقال عمدی بیماری کشندۀ خویش، مقصّر و مسئول است، اما در صورت جهل و تقصیر ناشی از سهل‌انگاری، مسئولیتی متوجه وی نیست.

طبق مواد قانونی مانند ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی که درباره تهدید علیه بهداشت عمومی است و به نظر می‌رسد قوانینی از این دست را می‌توان مجازاتی برای شخص ناقل در نظر گرفت.

ذی‌نفعان

امید می‌رود نتایج این پژوهش مورداستفاده قضات، کارگزاران امور قضایی، دانشجویان رشته‌های حقوق و آحاد جامعه قرار گیرد.

مبانی نظری

ویروس کرونا (کووید ۱۹) تقریباً در تمام کشورهای جهان جنبه فراگیری و عالم‌گیری به خود گرفته است و همه ملت‌های جهان را تحت تأثیر خود قرار داده، میلیون‌ها نفر را

مبتلای کرده، جان صدھا هزار نفر را گرفته و تقریباً اقتصاد جهان را مختل نموده و کشورها و ملت‌ها را از نظر سیاسی - اجتماعی به چالش کشیده است و به اصطلاح در حوزه اثرباری خود، عدالت را رعایت کرده و همه کشورها و ملت‌ها را بدون توجه به نوع، غنا، جنسیت و سایر امور تبعیض‌آمیز تحت تأثیر قرار داده است.

پیشینه تحقیق

نیرانجان ماجھی (۲۰۲۰) در مقاله‌ای مروری، تحت عنوان «جامعه‌شناسی عالم گیری کووید۱۹» تلاش کرده به آن دسته از امور مختلف اجتماعی که ویروس کرونا را به همراه داشته، پردازد. اگرچه او به اموری همانند خانواده و گوشگیری، کار روزانه، کارگران کوچ‌کننده، جمعیت روستایی، جمعیت شهری، نخبگان، معتادان، پلیس، دکترها، بیمارستان‌ها، رسانه‌ها، واکسیناسیون و پزشکی، اثرات محیطی، اثرات اقتصادی، بخش کشاورزی، حیوانات خانگی، حمل و نقل و... می‌پردازد، اما مقاله قادر قدرت تبیین کنندگی است و به نظر می‌رسد توصیفی از امور گوناگون باشد.

اولانی ایوانزا (۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «اثرات اجتماعی - اقتصادی ویروس کرونای جدید: راه حل‌های خط‌مشی» تلاش دارد به همه گیری و عارضه‌های ویروس کرونای نو ظهور پردازد و تبیین می‌کند این ویروس، نه تنها تأثیری مستقیم داشته که اثرات غیرمستقیم و هزینه‌هایی را نیز به همراه داشته است و ضمن بیان تأثیر تلویحات اقتصادی بر نظام‌های سلامت عمومی، به اثرات آن بر سفر، تجارت، عرصه‌ی کشاورزی، صنایع غذایی و بازارها می‌پردازد.

فوکویاما (۲۰۲۰) در مطلبی در آتلاتیک به بررسی نوع واکنش‌های نظام‌های اقتدارگرا و دموکراتیک به چگونگی مواجهه با ویروس کرونا پرداخته و معتقد است که چین به عنوان نماد یک کشور اقتدارگرا، ابتدا با جریان آزاد اطلاعات مقابله کرد و موجب تأخیر در واکنش به بیماری و تشدید آن شد. با این حال، او واکنش دولت‌های دموکراتیک را نیز مناسب ارزیابی نمی‌کند.

جو دیو باتلر (۲۰۲۰) نیز در نقدي درباره شیوع کرونا در آمریکا و واکنش نظام

سرمایه‌داری به آن، به نابرابری حاکم در جوامع می‌پردازد و بر اهمیت چگونگی دسترسی به خدمات بهداشتی در سطح عمومی، مبارزه با فقر و تأمین اجتماعی تأکید می‌کند و معتقد است که امروز ما با ویروسی روبه‌رو هستیم که به سرعت از مرزها عبور می‌کند و ایده سرزمین ملی را به فراموشی می‌کشاند.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی بوده و از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده و شیوه جمع‌آوری اطلاعات در آن به صورت کتابخانه‌ای است.

۵. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

با توجه به مراتب فوق و نظر به تصدیق فرد حقوقی، بحث در مورد مسئولیت این فرد است و این که اگر فرد حقوقی همانند فرد حقیقی مرتکب جرم شود، چه کسی پاسخگوی فعل یا ترک فعل مجرمانه است؛ برای نمونه، اگر شرکت به جرم کلاهبرداری مبادرت ورزد، مسئولیت جزایی آن به عهده چه کسانی است و اگر مسئولیت کیفری افراد حقوقی را قبول کردیم، اعمال مجازات به چه صورت خواهد بود؟

در این مورد، از منظر حقوقدانان دو نظریه نمایان گردیده است:

۱. اشخاصی که به نداشتن مسئولیت کیفری افراد حقوقی اعتقاد دارند.
۲. کسانی که به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی معتقدند.

آیا اشخاص حقوقی مثل شرکت‌ها داری مسئولیت کیفری هستند؟ آیا می‌توان اشخاص حقوقی را مثل اشخاص حقیقی در صورت ارتکاب جرم تعقیب کرد و مجازات نمود؟ قبل از بحث درباره موضع حقوق ایران به نظریه‌های موجود مبنی بر پذیرش یا عدم پذیرش این گونه مسئولیت می‌پردازیم.

نظریه اول: عدم پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به دلیل عدم وجود اراده و اختیار قابلیت انتساب جرم به آن‌ها.

نظریه دوم: توجه قانون‌گذار در تشریع و وضع قوانین مجازات‌دهنده، نشانگر عدم

امکان این مجازات در مورد اشخاص حقوقی است.

واضعین این دکترین معتقدند بحث مسئولیت کیفری افراد حقوقی، دیگر امری غیرواقعی نبوده، اما یک حقیقت قضائی را سازمان می‌دهد. افراد حقوقی به وسیله اعضايی که واجد اراده و پشتکار آزاد (برای نمونه، اعضای هیئت مدیره یک شرکت) اداره می‌شوند که فرد حقوقی نیز طبعاً دارای چنین اختیاری است و باید پاسخگوی کارهای خود باشد؛ بنابراین، وی در صورت ارتکاب جرم، واجد مسئولیت جزائی است.

ولی درباره امکان ناپذیری اعمال مجازاتی مانند حبس، این بحث در اندازه‌ای نبوده که همچون یک مانع اساسی محسوب گردد. بر اشخاص حقوقی، اگر نتوان مجازات سلب آزادی اعمال کرد، ولی می‌توان وی را محاط به جرمیه نقدی و بلکه مجازاتی مثل انحلال که موجب از دست دادن موجودیت حقوقی و اعمال حق وی می‌شود، در نظر گرفت. بی‌چون و چرا اعمال مجازات آنان مانند افراد حقیقی است.

۶. مسئولیت کیفری در مواجه با بیماری‌های مسری

ابتلا به برخی ویروس‌ها و بیماری‌ها، شاید در فاصله کوتاه یا زیاد از زمان ابتلا، منجر به مرگ می‌شود. حال، شخصی که فرد دیگری را به این ویروس یا بیماری مبتلا می‌کند، چه مسئولیتی دارد؟ آیا رفتار شخص ناقل بیماری و ویروسی مانند کووید^{۱۹}، همانند رفتار شخصی است که به دیگری جراحت یا ضربه‌ای وارد می‌کند که منجر به مرگ او می‌گردد، یا با آن متفاوت است؟ در اینجا همان‌گونه که در ادامه مبحث نمایان می‌گردد، اصل نسبت صدمه وارد شده به ناقل بیماری یا ویروس از منظر فقه‌آشکار است؛ از این‌رو، در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در تصدیق و درستی همین نظر در ماده ۱۹۳ بیان داشته است: در صورت وجود فاصله زمانی، بین رفتار مرتکب و نتیجه برآمده از آن، مانع از انجام جنایت نیست؛ مثل مرگ حاصل از انتقال عامل بیماری کشته کشنه که بنا بر موضوع سبب قصاص یا دیه است.

حکم ماده فوق و ماده ۹۹۲ همین قانون در مورد همه جرائم جاری است. گفتنی است اگرچه برخی پرسش‌های شرعی مورد استناد در پاسخ به سؤال در مورد انتقال ویروس

کووید ۱۹، اطلاع یا نداشتن اطلاع فرد مبتلا به کرونا ۲۰۱۹ از ابتلای خود است، ولی فرقی ندارد که نوع ویروس کرونا باشد یا سایر بیمارهای واگیردار. اگر فقها در رابطه با انتقال کووید ۱۹ که ویروسی کشنده است و فاصله بین ابتلا و مرگ، طولانی باشد، نسبت و مسئولیت شخص ناقل به بیماری را پذیرند، به طریق اولی در مورد انتقال بیماری واگیردار یا ویروس دیگری که فاصله میان ابتلای و وقوع صدمه - شامل مرگ یا نقص عضو و فایده کمتر است - اتساب و مسئولیت شخص ناقل پذیرفته خواهد شد و نیز در سؤال از نقش آگاهی و اطلاع، مرکز ثقل سوال روی آگاهی شخص ناقل از توصیف وضعیت خود است و تفاوتی بین نوع بیماری یا ویروس ندارد؛ بر همین اساس، این نظرهای فقهی درباره انتقال هریک از بیماری‌های ویروسی و واگیردار درخور نگرش و استناد است.

افزون بر آنچه بدان اشاره شد، با توجه به روند رو به رشد بیماری‌هایی نظیر کرونا وجود خطر جدی این نوع بیماری‌ها برای جامعه، وجود قوانین خاص در جهت مجازات بیماران بی‌مبالغه و بی‌احتیاط و پیشگیری از انتشار آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا همان‌طور که طی مباحث تحقیق بدان اشاره شد، در قوانین ایران فقط تحت ماده قانونی ۶۸۸ ق. م. است.

۷. بررسی تئوری‌های حاکم بر مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

۷-۱. فرضیه عدم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

طرفداران این فرضیه، فرض مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را فرضی غیرمنطقی و مخالف اصول و قواعد جاری در حقوق جزا می‌دانند. این فرضیه سازان بر این باورند که کسی را در حیطه حقوق جزا می‌توان مسئول دانست که دارای رگ و پوست باشد و تنها اوست که می‌تواند بار مسئولیت کیفری را بر دوش کشد. به نظر این عده، درست است که قانون‌گذار بر این مؤسسات و تشکیلات اعتباری، لفظ شخص استعمال نموده، ولی شخص در حقوق جزا فقط انسان را شامل می‌شود و نه این اشخاص مجرد و اعتباری.

۷-۲. تبعیت اشخاص حقوقی از اصل تخصص

دومین ایرادی که به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی گرفته شده، ناشی از اصل

اختصاص یا متخصص مشخص حقوقی است؛ به این مفهوم که اشخاص حقوقی باید در حدود هدفی که دارند و در اساسنامه و یا قانون تشکیل خود بدان تصحیح گردیده است، فعالیت کنند و هیچ گاه بدان‌ها اعطای شخصیت نشده است که در مقام ارتکاب جرم برآیند. معتقدین به این اصل تنها مورد محدود کننده شخصیت حقوقی، شخص حقوقی را اصل اختصاص می‌دانند که به نظر این عده، همه انواع اشخاص حقوقی اعم از عمومی و خصوصی، تابع این اصل می‌باشند.

۸. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

یکی از مسائل بحث‌برانگیز در حقوق جزای کشورهای جهان، مسئله مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی است. فقدان دکترین واحد و راهگشا در این زمینه، موجب شده است قوانین کشورها و به‌تبع آن، دادگاه‌ها رویه‌های متفاوت و گاه متضادی در برخورد با این مسئله اتخاذ نمایند و درنتیجه به‌افراط یا تفريط گرایند. از بین قوانین جزایی کشورها، قانون جزای کوبا ازلحاظ مقررات مربوط به مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی، مقامی ممتاز دارد. قانون مذبور، مجازات‌های پیش‌بینی شده در مورد اشخاص طبیعی را با مجازات‌های اشخاص حقوقی منطبق ساخته و علل آن را نیز ذکر کرده است. مثلاً به جای مجازات اعدام، انحلال مؤسسه را تعیین کرده است.

۱-۸. بررسی جامع مسئولیت کیفری ناقلین بیماری کرونا از منظر قانون مجازات اسلامی مطابق ماده ۴۹۳ قانون اسلامی، وجود فاصله زمانی بین رفتار مرتكب و پیامد برآمده از آن، جلوگیری از تحقیق جنایت نیست؛ مثل مرگ حاصل از انتقال میکروب کشنده که بنا بر موضوع، سبب قصاص یا دیه است. ماده ۴۹۲ حکم این قانون راجع به همه جرائم جاری است. انتقال بیماری نوعاً یا نسبتاً کشنده ممکن است در یک فرایند تدریجی که گاهی نیز بسیار زود به نتیجه می‌رسد، سبب مرگ فرد منتقل‌الیه شود. با توجه به این موارد، جرائمی که به این شکل صورت می‌گیرد، در شمار جرائم مرتبط با تمامیت جسمانی فرد است که با توجه به عنصر روانی و شدت ضرر و مهم‌تر این که

نوعاً یا نسبتاً کشنده بودن و عوامل بیماری، می‌توان انواع مختلفی از آن را ارائه نمود. بیماری‌های نوع کشنده، بیماری‌های هستند که در صورت ابتلا هیچ راه درمانی برای آن‌ها وجود ندارد و قطعاً منجر به مرگ می‌شود، اما بیماری‌های نسبتاً کشنده، بیمارهای هستند که با توجه به شرایط فردی، محیطی و... ممکن است باعث مرگ فرد ابتلا شود. نکته مهم، بررسی عنصر روانی اعمال انتقال بیماری واگیردار است که آشکارکننده نوع قتل و درنتیجه، تعیین کننده نوع و میزان واکنش قانون‌گذار در مقابل انتقال دهنده این بیماری‌هاست.

قانون‌گذار در مواد ۲۹۰ و ۲۹۱ قانون مجازات اسلامی، راهکارهایی را در رابطه با تعیین عنصر و توجه به قصد مستقیم و تبعی یا سبب، مطرح نموده است. با توجه به ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی، قتل در صورت‌های زیر عمدی محسوب می‌شود:

الف - مجرم قصد کشتن بزه دیده را داشته باشد؛ اگرچه عمل وی همراه کشنده و مرگبار نباشد. این قصد به «قصد مستقیم» شناخته شده است. در مواردی که مرتکب نیت کشن فردی را داشته باشد و بالفعل به دستاوردن خود برسد، بدون توجه به همواره مرگبار بودن رفتار، عمل او قتل عمدی محسوب می‌شود.

ب - عمل جانی مرگبار باشد؛ اگرچه قصد کشتن مجني علیه (بزه دیده) را نداشته باشد. این گونه ارتکاب، موجب تشکیل قصد تبعی نوعی قتل می‌شود. بدین گونه فعل ارتکابی باید از چنان ویژگی‌هایی مستفیض باشد که در چارچوب آن بتوان مجرمانه را مفروض محسوب کرد.

در تبصره یکم ماده ۶۸۸ اسلامی مصوب ۱۳۷۶ مقرر شده: شناسایی اقدام در برابر بهداشت عمومی، وظيفة وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی است. برای تحقیق جرم مذکور شروط زیر لازم است:

انجام کار و اعمال باید توأم با تهدید باشد؛ یعنی لازم به بررسی نتیجه نیست. با نگرش به افعال متغیر که در صورت‌های ماده ۶۸۸ نام برده شده این اقدامات و افعال می‌بایست خردمندانه و آگاهانه باشد. اقدامات توأم با تهدید می‌بایست در برابر بهداشت عمومی شناخته شود.

متابع تبصره یکم ماده ۶۸۸، شناسایی اقدامات در برابر بهداشت عمومی وظيفة وزارت بهداشت است. ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی اشعار می‌دارد: هرکس به شکلی گسترده مرتکب جنایت در برابر کلیات جسمانی اشخاص، توزیع مواد زهرآگین، میکروبی و مخاطره‌آمیز یا هم‌دستی در آن گردد، طوری که سبب اخلال شدید و شدید در نظام عمومی کشور یا ورود خسارت فراوان به کلیت جسمانی اشخاص در حد گسترده گردد مفسد فی‌الارض یا تباہ کننده به حساب می‌آید و محکوم به اعدام می‌شود؛ بنابراین در مواقعي که فرد یا افرادی از یک گروه با انتشار و پخش وسیع آلات و ادوات به ویروس مسری مرگبار در سطح جامعه، تلاش در واگیردار کردن شمار بسیاری از اشخاص به این بیماری کشنده داشته باشند؛ ممکن است این اعمال باهدف و انگیزه تضعیف حکومت اسلامی و به وجود آوردن بحران زیاد به‌قصد سودآوری و تجارت انجام گیرد، می‌تواند از راههای مختلفی نظیر ابزار و مواد ضد عفونی کننده قلبی و آلوده یا ترویج مواد آرایشی آلوده به ویروس در کشور صورت گیرد و می‌توان چنین افرادی را از باب (فساد فی‌الارض) به مجازات رساند.

باید توجه داشت که از ارکان اصلی تحقق مسئولیت جرم انتقال بیماری واگیردار، صحت انتساب و استناد آن است که احراز آن در عمدی بودن و غیرعمدی و همراه با کوتاهی یا سستی، لازم و ضروری است.

قانون شیوه پیشگیری از بیماری‌های مقارتی و مسری طبق ماده ۲۲ قانون مذکور ییان می‌دارد: افرادی که مانع جلوگیری از اجرای مقررات و قوانین بهداشتی می‌شوند و یا در خلال ناآگاهی، موجب تکثیر یکی از بیماری‌های مسری می‌شوند، به مدت ۸ روز تا ۲ ماه حبس تأدیی و مبلغی حدود ۵۱ تا ۵۰۰ هزار ریال و یا به یکی از این دو کیفر محکوم خواهند شد.

جبران خسارت اگر از طریق حضور در اجتماع و ارتباط با اشخاص و... ویروس خطرناک به شخص یا اشخاص دیگری انتقال یابد، با توجه به شیوه‌های موجود در خصوص جبران خسارت، خسارت دیده چه حقوقی و طرف مقابل چه تکالیفی خواهند داشت؟

۹. جبران خسارت مادی، مطابق ماده ۵ قانون مسئولیت مدنی

درصورتی که در اثر صدمه‌ای که به بدن یا سلامتی فردی وارد شود و در بدن او نقصی ایجاد شود یا توان کار آسیب‌دیده کم شود و یا از بین برود و یا سبب بالا رفتن هزینه‌های زندگی او گردد؛ شخص واردکننده ضرر و زیان مسئول جبران و پرداخت همه خسارات نامبرده است (روشن، صادقی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵).

۱-۹. جبران خسارت بدنی

حق تقاضای خسارت بدنی بر پایه اصل تکریم حفظ جان و شرافت آدمی و تکالیف آمره پراهمون آن است، اما آثار ضرر بدنی متفاوت است که به تفکیک بیان می‌شود:

الف - صدمه به سلامت و تمامیت جسمانی: در این نوع خسارت، عناصر متعددی است که شامل هزینه‌های پزشکی، جراحی و دارویی می‌شود.

ب - فوت منفعت یا تقلیل آن: همان‌گونه که در مطالب پیشین آمد، به استناد ۵ و ۶ ق.م. همه خسارت‌های فوق مشمول هزینه است و باید به سود آسیب‌دیده، بسته به تأمین آن حکم داد (روشن، صادقی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵).

۲-۹. جبران خسارت معنوی مطابق ماده ۲۱ قانون مسئولیت مدنی

کسی که به ارزش و درستی فردی یا خانوادگی او صدمه واصل شود، می‌تواند از شخصی که صدمه زده است جبران ضرر مادی معنوی خود را بخواهد. هر وقت ارزش ضرر و نوع اشتباہ ایجاب نماید، دادگاه می‌تواند در صورت محرز شدن اشتباہ، افزون بر صادر کردن حکم به خسارت مالی حکم به از بین بردن ضرر از روشه دیگر از همانند اجبار به معذرت خواهی و الحق حکم در جراید و امثال آن نماید؛ بنابراین فرد متضرر که بدون آگاهی از بیماری فرد مقابل بوده و آگاهی از ناقل بودن ویروس او نداشته است، می‌تواند به سبب زیان‌های معنوی که به او وارد می‌شود، اقامه دعوای کند و با توجه به مواد ۱، ۲ و ۱۰ قانون مسئولیت مدنی دادگاه باید نسبت به صدور حکم اقدام کند. در اصل ۱۷۱ قانون اساسی نیز خسارت معنوی پیش‌بینی شده است (روشن، صادقی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵).

۱۰. بررسی مسئولیت‌های کیفری انتقال بیماری از منظر فقه امامیه

۱۰-۱. منجر به مرگ شدن بیماری یا ویروس

ابتلا به برخی ویروس‌ها یا بیماری‌ها شاید در یک بازه زمانی کم یا زیاد از لحظه ابتلا، منجر به مرگ شخص مبتلا گردد. حال، شخصی که فرد دیگری را به این ویروس درگیر می‌کند؛ چه مسئولیتی در قبال آن دارد؟ آیا رفتار انتقال دهنده ویروسی مانند کووید ۱۹ همانند رفتار شخصی است که به دیگری جراحت یا ضربه‌ای وارد می‌کند که باعث مرگ او می‌گردد، یا این که با آن متفاوت است؟ در اینجا چنان‌که در ادامه بحث روشن می‌گردد، اصل اتساب صدمه وارده به ناقل بیماری یا ویروس از نظر فقها محرز است؛ لذا در تأیید همین نظر، مطابق قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده ۴۹۳ مقرر می‌دارد:

وجود فاصله زمانی بین رفتار مرتکب و نتیجه برآمده از آن، مانع از انجام جنایت نیست؛ مثل مرگ حاصل از انتقال عامل بیماری کشنه که بنا بر موضوع، سبب قصاص یا دیه است. حکم این ماده و ماده ۹۹۲ همین قانون در مورد همه جرائم جاری است.

اگرچه برخی پرسش‌های شرعی مورد استناد در پاسخ به سؤال در مورد انتقال ویروس کووید ۱۹، اطلاع یا نداشتن اطلاع فرد مبتلا به کرونا ۲۰۱۹ از ابتلای خود است، ولی فرقی ندارد که نوع ویروس کرونا یا سایر بیمارهای واگیردار باشد، اما اگر فقها در رابطه با انتقال کووید ۱۹ که ویروسی کشنه است و فاصله میان ابتلای به آن و مرگ، فاصله‌ی طولانی باشد؛ نسبت و مسئولیت شخص ناقل به بیماری را پذیرند، به مراتب بالاتر در مورد انتقال بیماری واگیردار یا ویروس دیگری که فاصله میان ابتلای به آن و وقوع صدمه – شامل مرگ یا نقص عضو و فایده‌ی کمتر است، اتساب مسئولیت به شخص ناقل پذیرفتنی است و نیز در سؤال از نقش آگاهی و اطلاع، مرکز ثقل سؤال روی آگاهی شخص ناقل از توصیف وضعیت خود است و تفاوتی در نوع بیماری یا ویروس ندارد. بر همین اساس، این نظرهای فقهی درباره انتقال هریک از بیماری‌های ویروسی و واگیردار درخور نگرش و استناد است.

اکنون که مجال اتساب آسیب واردشده به ناقل بیماری با ویروس وجود دارد، این

آسیب به ضرورت شرح ریشه روانی آن می‌تواند شامل یکی از بندهای مواد ۲۹۰ (جنایت عمدی) ۲۹۱ (جنایت شبه عمدی) و ۲۹۲ (خطای محض) قانون مجازات اسلامی گردد. گر ناقل به قصد اقتباس جنایت و به عمد و از روی آگاهی، ویروس را منتقل کند و یا از روی عمد، ویروس همواره پر مخاطره را منتقل کند و یا به صورت عمد ویروس را به فرد واجد بیماری زمینه‌ای که به طورکلی برای او وخیم و خطرناک است، منتقل کند و جنایتی اتفاق یافتد، جنایت عمدی محسوب می‌شود و اگر ناقل بدون قصد اقتباس جنایت ویروس همواره غیر مخاطره آمیز را به شکل عمد به شخصی منتقل کند و جنایتی پیش آید، جنایت شبه عمدی خواهد بود، و اگر ناقل بدون داشتن قصدی، ویروس را به فردی انتقال دهد و جنایتی اتفاق یافتد، به این نوع جنایت، خطای محض گفته می‌شود، ولی در حقیقت با توجه به نظر کارشناسان، ویروس کرونا (کووید۱۹) در بیش از ۸۰ درصد موارد، مشکل سخت و جدی برای فرد مبتلا به این ویروس ایجاد نمی‌کند و در ۲۰ درصد دیگر نیز در حدود ۱۷ تا ۱۸ درصد خطر مرگ وجود ندارد؛ پس نمی‌توانیم آن را در شمار ویروس‌های کشنده بدانیم. از این‌رو، انتقال به صورت عمدی آن بدون داشتن قصد قتل، نمی‌تواند شامل بند (ب) ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی باشد.

خطرناک بودن بیماری یا ویروس به این معناست که موجب مرگ یا نقص عضو یا منفعتی و لو موقت در انسان گردد، اما به نظر می‌رسد در ارائه پاسخ تفصیلی به این سؤال باید فرض مختلف این بحث از قبیل علم و عدم علم فرد ناقل ویروس به کشنده بودن آن، اطلاع و عدم اطلاع فرد از ابتلای خود به این ویروس، وجود بیماری زمینه‌ای در منتقل‌الیه، نقش و اقدام فرد در مبتلا شدن یا اقدام فرد ثالث در برپایی اجتماع یا جمعی برای ارتباط فرد ناقل با منتقل‌الیه را از هم تفکیک کرد.

الف - علم و عدم علم به کشنده بودن ویروس

فردي که ویروس خطرناک را به دیگری منتقل می‌کند، امکان دارد بداند این ویروس خطرناک است و یا چنین علمی نداشته باشد که وجود این علم یا عدم آن می‌تواند بر نوع مسئولیت او تأثیرگذار باشد.

ب - اطلاع و عدم اطلاع از بیماری

از آنجاکه آلودگی به برخی بیماری‌ها و ویروس‌ها مانند کرونا ممکن است تا مراحلی از پیشرفت، علائم ظاهری نداشته باشد، امکان دارد فردی که موجب انتقال ویروس می‌شود، ممکن است از آلوده بودن خود یا وسیله به ویروس، آگاه یا ناآگاه باشد که مسئولیت کیفری او در صورت آگاهی و عدم آگاهی متفاوت است. در فرض آگاه بودن، جنبه‌های مختلف بحث و پاسخ آن، همان است که در قسمت قبل بیان شد، اما در فرض ناآگاه بودن فرد ناقل، این بحث طرح می‌شود که چه مسئولیتی متوجه او می‌شود که سه نظر درباره آن بیان شده است. در خصوص عدم استناد قتل به او (ر.ک: آیات الله العظمی محمد فاضل لنکرانی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۳۰۹)، خطای محض (ر.ک: آیات عظام محمد تقی بهجت و حسین نوری همدانی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۳۰۹) و شبه عمد (ر.ک: آیات عظام سید عبدالکریم موسوی اردبیلی و ناصر مکارم شیرازی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۳۰۹).

به نظر می‌رسد در انتقال مثل ویروس کرونا موارد متفاوت باشد. چنانچه شخصی که نمی‌داند مبتلا به ویروس کروناست، اگر رفتاری ارادی نسبت به دیگری انجام دهد، مثلاً دست آلوده خود را به سروصورت دیگری بکشد و او را به ویروس مبتلا کند؛ یعنی قصد فعل نسبت به مجني علیه را داشته، ولی قصد جنایت نسبت به او را نداشته باشد؛ در این صورت جنایت واقع شده، شبه عمدی است؛ چون مشمول بند الف ماده ۲۹۱ ق.م.ا. است.

ج - امکان یا عدم امکان درمان

یکی از پرسش‌های مطرح درباره مسئولیت کیفری ناقل ویروس یا بیماری، تأثیر امکان یا عدم امکان درمان و جلوگیری از پیشرفت این بیماری در مسئولیت وی است که از نظر فقهای معاصر، امکان یا عدم امکان آن تأثیری در حکم ندارد (آیات عظام بهجت، محمد فاضل لنکرانی، ناصر مکارم شیرازی، سید عبدالکریم موسوی اردبیلی و حسین نوری همدانی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۱۷۹).

۲-۱۰. ایجاد صدمه کمتر از قتل

در بسیاری از موارد، فردی که توسط دیگری مبتلا به بیماری ویروسی شده است، نمی‌میرد بلکه دچار صدماتی چون نقص عضو یا منفعت می‌شود، یا هزینه‌های درمان را بر فرد تحمیل می‌کند. در این حالت، این سؤال مطرح می‌شود که مسئولیت فرد ناقل بیماری یا ویروس چیست؟ در پاسخ به این سؤال، سه نظر از سوی فقهای معاصر شیعه ارائه شده است:

برخی بر فرض عمدی بودن انتقال ویروس، معتقدند حکم ایجاد صدمه عمدی را دارد؛ یعنی حکم آن قصاص مادون نفس است، اما به جهت عدم امکان قصاص، دیه جایگزین قصاص می‌شود.

نظر بعضی نیز بر این است اگر بیماری مهار شود و منجر به قتل نگردد، ناقل ویروس باید در برابر نقصان‌های حاصله ارش بدهد. عده‌ای از فقهاء معتقدند فرد ناقل ویروس، ضامن عیب و نقص ایجادشده در فرد منتقل‌الیه و مخارج دوره بیماری وی است.

گفتنی است موضع قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ایجاد صدمه کمتر از قتل، همان است که در قتل بیان شده است؛ زیرا در مواد مورداشاره، تعبیر جنایت بکار رفته است

د - اقدام منتقل‌الیه

یکی از عوامل تأثیرگذار بر این بحث، نقش فرد منتقل‌الیه در انتقال ویروس به اوست؛ به عنوان مثال، اگر فردی دستورالعمل‌های بهداشتی در برقراری ارتباط با دیگران را رعایت نکند و درحالی که نباید با فرد مبتلا ارتباط داشته باشد، با او ملاقات کند یا باید پس از ارتباط با دیگران یا تماس با اشیاء، دست و صورت خود را بشوید و دست خود را به لب، چشم و بینی خود نزند، اما این امور را رعایت نکرده است و درنتیجه، ویروس از فرد مبتلا به وی منتقل شده است، آیا در چنین صورتی نیز فرد انتقال‌دهنده ویروس یا بیماری واگیر مسئول است یا خیر؟ بر مبنای قاعده اقدام و تحذیر، به نظر می‌رسد مسئولیتی بر عهده کسی نیست؛ زیرا اگر اخطار لازم داده شده باشد و شخصی برای بی‌توجهی به اخطار و با آگاهی از اتفاق، خودش را در معرض آن قرار دهد، خونش تباہ است.

که شامل قتل و کمتر از آن می‌شود. همین‌طور، قتل ناشی از انتقال بیماری یا ویروس واگیر در خدمات کمتر از نفس ناشی از انتقال بیماری یا ویروس واگیر نیز صادق و حکم‌ش همان است.

۳-۱۰. فوت شخص ناقل پیش از فوت منتقل‌الیه

از آنجاکه در چنین مواردی امکان دارد در فاصله انتقال بیماری یا ویروس فرد ناقل بیماری یا ویروس فوت کند، این سوال پیش می‌آید که آیا با فوت او پرونده بسته می‌شود یا مسئولیت تبدیل می‌گردد. سه نظر در این‌باره بین فقهای معاصر بیان شده است:

اگر استناد محقق باشد در فرض انتقال عمدى یا شبه عمدى ویروس، دیه باید از مال ناقل پرداخت شود و در فرض خطای محض، دیه بر عهده عاقله است.

نظر دیگر بر این است در فرض عمدى بودن انتقال ویروس، حکم‌ش قصاص است که با فوت ناقل، قصاص منتفی گردید و در فرض شبه عمدى، دیه در مال ناقل و در فرض خطای محض، دیه بر عاقله است. در هر سه فرض عمد، شبه‌عمد و خطای محض دیه از اموال ناقل پرداخت می‌شود.

ماده ۴۳۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ درباره اثر مرگ مرتکب در تغییر مسئولیت در جنایت عمدى مقرر داشته است:

هر زمان در جنایات عمدى، به دلیل مرگ یا فرار، دسترسی به فرد مرتکب امکان‌پذیر نباشد، با درخواست ذی حق از اموال مرتکب دیه جنایت پرداخت می‌شود و اگر شخص مرتکب اموالی در اختیار نداشته باشد، بابت قتل عمد، اولیای دم می‌تواند دیه را از نزدیکان و خویشاوندان قاتل بگیرند و در صورت نبود نزدیکان و خویشاوندان (عاقله) یا نداشتن دسترسی به آنان یا عدم توانایی آنها به پرداخت، دیه از طریق بیت‌المال پرداخت می‌شود و در غیر قتل، دیه بر بیت‌المال خواهد بود. در صورتی که پس از دریافت دیه، دسترسی به شخص مرتکب جرم، اعم از قتل و غیر قتل، امکان‌پذیر شود و چنانچه که دریافت دیه به منظور گذشت از قصاص نباشد، حق قصاص، بنا بر موضوع برای اولیای دم یا مجنی‌علیه محفوظ است؛ زیرا باید قبل از قصاص، دیه گرفته شده را بازگرداند.

عدم دسترسی به مرتكب به علت مرگ در این ماده، شامل مرگ مرتكب قبل فوت مجني عليه و پس از آن، هر دو می شود؛ لذا در مسئله مورد بحث، ديه از اموال مرتكب و اگر اموالی نداشته باشد، از عاقله او و در صورت نبودن خويشاوندان يا نداشتن دسترسی به آنها يا عدم توانايي در پرداخت ديه از طريق بيتالمال پرداخت می شود، اما درصورتی که انتقال ويروس مصدق جنایت شبه عمدى باشد و مرتكب قبل از مجني عليه فوت کند، ماده ۴۷۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است:

در جنایات شبه عمدى، چنانچه به علت مرگ يا فرار دسترسی به مرتكب جرم نباشد، ديه از اموال يا دارايى او گرفته می شود و چنانچه دارايى فرد کفاف ندهد، از طريق بيتالمال پرداخت می شود.

همين طور، درصورتی که انتقال بيماري يا ويروس مصدق جنایت خطای محض باشد و مرتكب قبل از مجني عليه فوت کند، ماده ۴۷۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است:

در جنایات خطای محض، در شرایطی که پرداخت ديه بر عهده شخص مرتكب است، اگر به دليل مرگ يا فرار، دسترسی به او امکان پذير نباشد ديه از دارايى های او پرداخت می شود و چنانچه مرتكب اموالی در اختيار نداشته باشد، ديه از طريق بيتالمال پرداخت می شود.

ظاهراً نظر قانون گذار در اين مسئله با هيچ يك از سه نظریه فقهی مطرح شده تطبیق كامل ندارد.

نتیجه گیری

ما در اين مقاله با بررسی بيماري کرونا درياfتم که در اين نوع بيماري در صورت رعایت چهار چوب های بهداشتی ميزان ابتلا و همچنین آمار تلفات در کشور به نحو محسوسی کاهش می یابد؛ لذا اين مسئله ما را ترغیب به تحقیق و مطالعه جهت یافتن راهکارهایی برای رعایت این چهار چوب ها کرد.

ما با بررسی دقیق قوانین حقوقی جمهوری اسلامی ایران نظیر قوانین اساسی، قوانین

مدنی، قوانین مجازات اسلامی و قوانین حقوق شهروندی توانستیم مصادیقی برای مسئولیت کیفری ناقلين بیماری کرونا به دست آوریم. از آنجاکه مسئولیت کیفری به معنا و مفهوم قابلیت تحمل تبعات جزایی رفتار مجرمانه است، با عنایت به مواد منشور حقوق شهروندی، اصل ۴۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی و سایر مواد ذکر شده در این مقاله به این نتیجه مهم دست می‌یابیم دولت افزون بر این که حافظ حق حیات مردم در جامعه است، می‌تواند به دلیل وجود مصادیق جرم، آسیب رساندن به نفس و حق حیات مردم در قوانین کیفری و مدنی ایران ناقلين کرونا را به مجازات‌هایی محکوم کنند. با توجه به این که مصادیق عام در قانون‌های مدنی و کیفری جمهوری اسلامی ایران در خصوص این مقاله به‌وفور یافت می‌شود، اما به نظر می‌رسد به دلیل خاص نبودن این قوانین، دولت جمهوری اسلامی ایران و همچنین دستگاه‌های مربوطه نمی‌تواند برخورد لازم را با متخلقین در این زمینه انجام دهنند. از این‌رو، در این مقطع زمانی، یکی از مهم‌ترین اموری که دولت و مجلس جمهوری اسلامی ایران بر عهده دارد، وضع قوانین مختص به این بیماری است که باعث برخورد قاطع و جدی با ناقلين این بیماری می‌شود. پیشنهاد می‌شود پس از وضع قوانین و مقررات خاص در خصوص ناقلين بیماری کرونا، این قوانین به صورت کامل و جامع به آگاهی مردم برسد تا افزون بر فرهنگ‌سازی در جامعه، حس رعب‌آور مجازات، باعث رعایت قوانین و مقررات و چارچوب‌های بهداشتی در میان مردم گردد.

بر مبنای منابع و نظرات فقهی و حقوقی، مسئولیت ناشی از انتقال ویروس مخاطره‌آمیز مثل ایدز یا کرونا (کوید۱۹) به دیگری همانند ایراد صدمه به دیگری است و تحقق رابطه اتساب ممکن است و بر اساس معیار و تعریف جنایت عمدى، شبه عمدى و خطای محض در فروض مختلف مسئله، رفتار فرد ناقل می‌تواند جنایت عمدى، شبه عمدى یا خطای محض شناخته شود. نقش عناصری چون علم ناقل از آسیب‌زا بودن بیماری یا ویروس، اطلاع او از ابتلای خود بیماری یا ویروس و امکان یا عدم امکان درمان تأثیری در اصل رابطه اتساب ندارد و فقط در نوع مسئولیت تأثیر دارد. البته اقدام فردی که بیماری یا ویروس به انتقال می‌یابد با شرایطی می‌تواند این رابطه اتساب را قطع کند. اگرچه در مسئله

مسئولیت ناشی از تعرض به تمامیت جسمانی افراد سه مبنای عدم جواز عمل، تعدی یا تغیریط و انتساب در فقه امامیه وجود دارد، اما قانون گذار در قانون مجازات اسلامی از مبنای سوم، یعنی رابطه انتساب پیروی کرده و بر اساس نوع جنایت از عمد، شبه عمد و خطای محض فرد ناقل را مسئول دانسته است، اما اثبات رابطه انتساب در مقام دادرسی در مسئله مسئولیت ناشی از ویروسی مانند کرونا امری بسیاری سخت و تقریباً نشدنی است.

فهرست منابع

۱. آقایی نیا، حسین. (۱۳۹۳). حقوق کیفری اختصاصی (جرائم علیه اشخاص - جنایات). (چاپ هشتم). انتشارات میزان.
۲. اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۴). حقوق جزای عمومی. (ج ۱، چاپ بیست و چهارم). انتشارات میزان.
۳. اشرفی، مرتضی. (۱۳۹۸). «کرونا ویروس جید؛ خطر بالقوه». درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۷۰۶، زمستان.
۴. اصفهانی، محمدبن حسن. (۱۴۱۶ق). کشف اللثام. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۵. بهجت، محمدتقی. (۱۴۲۸ق). استفتائات. قم: دفتر حضرت آیت‌الله بهجت.
۶. حسان پور، سیدرضا. (۱۳۸۷). «ایدز و حقوق کیفری». فصلنامه حقوق پژوهشی. تابستان، ص ۱۳۷ - ۲۱۸.
۷. حسینی مراغی، سید میر عبدالفتاح. (۱۴۱۷ق). العناوین الفقهیة. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۸. حلی (علامه حلی)، حسن بن یوسف. (۱۴۱۳ق). قواعد الأحكام. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۹. خمینی، سید روح الله. (بی‌تا). تحریر الوسیله. قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
۱۰. روشن، محمد؛ صادقی، محمد. (۱۳۹۲). «ضمان ناشی از انتقال بیماری جنسی». فصلنامه فقه پژوهشی. سال سوم، شماره‌ی ۱ و ۳.
۱۱. شیروانی، علی. (۱۳۸۴). ترجمه و تبیین شرح لمعه. (ج ۱۴). تهران: انتشارات دار العلم.
۱۲. فرجی، بابک. (۱۳۹۴). مختصر حقوق جزای عمومی. انتشارات طرح نوین اندیشه، تابستان.
۱۳. فولادبند، فرحناز و همکاران. (۱۳۹۱). کتب آموزش بهورزی - بیماری‌های واگیر. تدوین امور بهورزی معاونت بهداشتی دانشگاه علوم پژوهشی شیراز.
۱۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲ - قانون مسئولیت مدنی ۳ - قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ - قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران ۵ - قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و واگیردار ۱۱۹۲

۱۵. کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۷). *الزام‌های خارج از فرادراد (مسئولیت مدنی)*. (ج ۱، چاپ هشتم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۸). *بایسته‌های حقوق جزای عمومی*. (چاپ نوزدهم). انتشارات میزان.
۱۷. محمودی، عباس. (۱۳۸۸). *حقوق جزای پزشکی*. تهران: انتشارات حقوقی.
۱۸. میرمحمدصادقی، حسین. (۱۳۸۶). *جرائم علیه اشخاص*. تهران: انتشارات میزان.
۱۹. هونگ، جان ون. (۲۰۲۰). *دستورالعمل عمومی پیشگیری از ابتلا به ویروس کرونای جدید* (کوئید۱۹).
20. Dictionary of the Social Sciences (2003). *Unique Genome*. <https://www.oxfordreference.com>
21. Emirbayer, M., Desmond, M. (2015). *The Racial Order*. Chicago, IL: University of Chicago Press
22. Fukuyama, F. (2020). *Totalitarianism as a Mindset Can Be Anywhere*. TheAmerican Interest. <https://www.the-american-interest.com>
23. Giddens, A. (1990). *Sociology, A brief but critical introduction*. 2th edition, byMacmillan
24. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the LateModern Age*. Stanford University Press.